

15. YÜZYIL TÜRKÇE TIP ESERLERİNDEN SULTÂNİYYE VE SÖZ VARLIĞI¹

Sultâniyye and Its Vocabulary From Turkish Medical Works of The 15th Century

Mihrican ÇOLAK¹

¹ Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mihrican@kocaeli.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3298-058X.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 15.09.2022
Kabul/Accepted: 29.10.2022

DOI:10.20322/littera.1175829

Anahtar Kelimeler

Eski Anadolu Türkçesi, XV. yüzyıl Türkçe tıp eserleri, Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânî, Sultâniyye, söz varlığı.

ÖZ

Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserleri arasında yer alan Sultâniyye, hem Türk dili hem de tıp tarihi açısından önemli bir eserdir. Eserin yazarı döneminin önde gelen hekimlerinden biri olduğu bilinen, ancak hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilerin kaynaklarda farklılık gösterdiği Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'dir.

XV. yüzyılda yazılan Sultâniyye'nin konusunu koruyucu hekimlik oluşturmaktadır. Yazar, Çelebi Mehmed'e (1413-1421) ithaf ettiği düşünülen eserinde sağlığı korumak için ne zaman nelerin yenilip içilmesi ve nelerin giyilmesi, bazı durumlarda nasıl davranılması gerektiği konusunda bilgiler vermektedir. On dört bölümden oluşan eserde yazar, bölümleri fasıllara ayırarak suların, hararetin, hamamın, kusmanın, ishal ve kabızlığın fayda ve zararlarına; yiyecekler ve giyecekler hakkında bilgilere ve cinsel ilişki için önerilere; göz ve kulak sağlığı ile uykunun bedene etkisine; müşhil şaraplar, haplar ve hukneler hakkında bilgilere yer vermektedir. Eserin, içerisinde yer alan hastalık, bitki, hayvan, ilaç, gıda, giysi, eşya vb. adlar bakımından zenginliği dikkate değerdir. Sultâniyye, zamanının diğer tıp eserleri gibi dil tarihi, tıp tarihi, eczacılık, botanik, halk hekimliği vb. için kaynak niteliği taşımaktadır.

Bu çalışma, eserin tanıtılması ve söz varlığının incelenmesinden oluşmaktadır. Eserin tanıtılması kısmında Sultâniyye'nin yazarı, eserin adı, kaynakları, ithaf edildiği kişi, yazılış sebebi, konusu ve nüshaları hakkında bilgi verilmektedir. Sonrasında eserde yer alan bitki, hayvan, gıda, giyecek, eşya vb. adlar ile eylemlerden oluşan söz varlığı üzerinde durulmaktadır. Söz varlığı incelenirken sözcüklerin kökenleri ve kullanım sıklıkları belirtilmiştir. Sonuç olarak ilk sırada Türkçe adların, ikinci sırada ise Arapça adların kullanıldığı görülmektedir.

ABSTRACT

Sultaniye, which is among the works of the Old Anatolian Turkish period, is an important work in terms of both the Turkish language and the history of medicine. The work's author is Mohammed bin Mahmud-ı Shirvani, who is known to be one of the leading physicians of his time, but the information about his life and works differs in the sources.

The subject of Sultaniye, which was written in the 15th century, is preventive medicine. In his work, which is thought to be dedicated to Çelebi Mehmed (1413-1421), the author gives information about when to eat and drink, what to wear and how to behave in some cases to protect health. In the work consisting of fourteen chapters, the author divides the chapters into chapters and discusses the benefits and harms of water, heat, bath, vomiting, diarrhea, and constipation; information on food and clothing and advice on sexual intercourse; eye and ear health and the effect of sleep on the body; It contains information about laxative wines, pills, and huge. The disease, plant, animal, medicine, food, clothing, goods, etc. its richness in terms of names is remarkable. Sultaniye, like other medical works

¹ Bu makale, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD bünyesinde Dr. Öğr. Üyesi Nesrin Altun danışmanlığında hazırlanan "Sultâniyye (İnceleme, Metin, Dizin)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

of its time, has a history of language, history of medicine, pharmacy, botany, folk medicine, etc. a resource.

This study consists of introducing the work and examining its vocabulary. In the introduction part of the work, information is given about the author of Sultaniye, the name of the work, its sources, the person to whom it was dedicated, the reason for writing, its subject, and copies. Afterward, plants, animals, food, clothing, goods, etc. in the work. Vocabulary consisting of nouns and verbs is emphasized. While examining the vocabulary, the origins of the words and their frequency of use are indicated. As a result, it is seen that Turkish names are used in the first place and Arabic names are used in the second place.

Atıf/Citation: Çolak, M. (2022), "XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Eserlerinden Sultâniyye ve Söz Varlığı", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8/4, 828-854.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mihrican ÇOLAK, mihrican@kocaeli.edu.tr

GİRİŞ

Anadolu'da Türk yazı dilinin XIII. yüzyılda oluştuğu bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Devletinde din dili ve medrese dili Arapça, divan dili ve edebiyat dili Farsçadır. Bu dönemde yazı dili Türkçe değildir, ancak halkın dilinin Türkçe olması nedeniyle halka seslenen eserlerin de Türkçe olması ve XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkçe eserlerin de yazılmış olmasıyla Türkçenin XII-XIII. yüzyıllarda bir yazı dili olma yolunda ilerlediği görülür. 1277'de Karamanoğlu Mehmed Bey devletin resmi dilinin Türkçe olduğuna dair bir emir çıkarır. 1307'de Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra Anadolu Beylikleri döneminde resmî dil Türkçe olur (Korkmaz 2009: 63-64). Özellikle Candar, Germiyan, Aydın ve Osman Oğulları'nın Türkçeye, bilime, ilim ve sanat adamlarına verdikleri önemle birlikte bu dönemde pek çok eser telif ve tercüme edilir (Bayat 2010: 283). Bu eserler arasında tıp eserleri de bulunmaktadır.

İslâm tıbbından, folklorik tıptan ve Eski Yunan tıbbından etkilenecek oluşan Türk tıbbına (Süveren-Uzel 1988: 127) dair eserler XIV. yüzyıldan itibaren yazılmaya ve tercüme edilmeye başlanmış olup hem tıp tarihi hem de dil tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.

Beylikler zamanından itibaren, beylerin Türkçeye verdikleri önemle birlikte, diğer eserlerde olduğu gibi tıp eserleri de halkın anlamasını kolaylaştırmak ve bir kısmı hekim olan müellifler tarafından usta çırak ilişkisini sağlamak amacıyla Türkçe olarak, sade bir dille yazılmıştır.

13. ve 15. yüzyıllar arası yazılan önemli tıp kitapları; *Tuhfe-i Mubarizi* (Hekim Bereket, İbni Sinâ'nın Kanun'unu esas alarak yazmıştır.), *Edviye-i Müfreda* (Türkçe telif edilen ilk eser olarak bilinir; 1387'de İshak bin Murad tarafından yazılmıştır), *Kitâb-ı Hülâsâ der İlm-i Tıbb* (Hekim Bereket), *Terceme-i Müfredât-ı İbni Baytar* (İbnü'l-Baytar'ın Câmî'ü'l-Müfredâtü'l-Edviye ve'l-Agdiye adlı eserinin Aydınoglu Umur Bey adına yapılan bir tercümesidir), *Kâmilü's-Sinâ'a* (Ali bin Abbas'ın aynı adı taşıyan eserinin bir tercümesidir), *Müntahâb-ı Şifâ* (Hacı Paşa'nın Kitâb-ı Sa'âde ve'l-İkbâl alâ Arba'a Akvâl adlı Arapça eserinin tercümesidir.), *Teshîl* (Hacı Paşa'nın, Müntahâb-ı Şifâ adlı eserinin kısaltılmış şeklidir.), *Tervihü'l-Ervah* (Ahmedî tarafından yazılan manzum bir tıp eseri), *Yâdigâr-ı İbn-i Şerif* (Gazi Umur Bey için Bursa'da yazıldığı tahmin edilmekte), *Kitâb-ı Hulâsâ-i Tıbb* (Cerrah Mes'ud), *Kitâbü'l-Müntahab fî't-Tıbb* (Abdulvehab bin Yusuf ibni Ahmed el-Mârdânî), *Tıbbî Nebevî* (Ahmedî Dâî),

Mecmuâtü'l-Fevâ'id (Hekim Beşir Çelebi, 1436), *Zâhire-i Murâdiye* (Mü'min bin Mukbil Sinobî, 1437), *Miftâhü'n-nûr ve Hazâinü's-Sürûr* (Mü'min bin Mukbil Sinobî), *Tuhfe-i Murâdî fî İlm-i Cevâhîr* (Muhammed bin Mahmud-ı Şîrvânî), *Mürşîd* (Muhammed bin Mahmud-ı Şîrvânî, 1438), *Kitâbü'l-Mühimmât ve Kemaliyye'dir* (Doğan, 2009: 9-14).

Muhammed bin Mahmud-ı Şîrvânî tarafından yazılan Sultâniyye, Türkçe ve Türk tıp tarihi açısından döneminin önemli eserleri arasında yer almakta ve diğer tıp eserleri gibi dil tarihi, tıp tarihi, eczacılık, botanik ve halk hekimliği için kaynak niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmada, Sultaniye adlı eser tanıtılmaya çalışılarak eserin söz varlığı üzerinde durulmuştur. Sözcükler kökenlerine göre sınıflandırılmıştır. Makalede çok yer kaplayacağı düşüncesiyle sözcüklere ait dizin bilgilerine yer verilmemiş, kelimelerin eserde kaç defa kullanılmış oldukları kelimelerin yanında parantez içinde belirtilmiştir.

1. Sultâniyye

Sultâniyye, Şîrvânî'nin koruyucu hekimlik üzerine yazdığı bir eseridir. Eserin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir; ancak Hafız Ahmed Paşa ve Şehit Ali Paşa nüshalarında eserin Çelebi Mehmed'e ithaf edilmiş olduğu bilgisinin yer almasından dolayı onun hükümdarlığı sırasında, yani 1413-1421 yılları arasında yazıldığı düşünülmektedir (ayrıca bk. "Sultâniyye'nin İthaf Edildiği Kişi").

Eser, ilk kez Sedat Kumbaracılar tarafından 1949 yılında tanıtılmış olmasına rağmen tıp tarihçileri bu eserden bahsetmemişlerdir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki iki nüshasından ise ilk defa, 1984 yılında yayımlanan İslami Tıp Yazmaları Katalogu'nda bahsedilmiştir (Argunşah 1999: 7).

Eser üzerinde daha önce Ferhat Kurban eserin iki nüshasını karşılaştırarak bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (Kurban, 1990). Bu nüshalar, Süleymaniye Kütüphanesi'nin Serez Bölümü 2756 ile Ali Paşa Koleksiyonu 2074/1 46'da bulunan nüshalardır. Daha sonra tespit edilen dört nüshayla birlikte Sultâniyye'nin altı nüshası üzerinden bir doktora çalışması yapılmıştır (Aynacı 2014). Eserin İngiltere nüshası üzerinde ise bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Balci 2021).

Sultâniyye'de geniş yer tutan sağlığı koruma konusunda yeme içme üzerine verilen bilgilerden yola çıkılarak hazırlanan çalışmalar da bulunmaktadır (Argunşah 2005; Argunşah ve Çakır 2005; Harmancı ve Akpınar 2009).

1.1. Sultâniyye'nin Müellifi Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin Hayatı ve Eserleri

Şîrvânî adından Azerbaycan'ın Şirvan bölgesinde doğduğu veya Şirvanlı bir aileden olup Anadolu'da doğduğu düşünülmektedir. Şîrvânî'nin hayatı hakkında kaynaklardaki bilgiler yetersizdir ya da Şîrvânî, başka Şîrvânîler ile karıştırılmıştır. Yazarın adı birçok kaynakta farklı şekillerde geçmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. Argunşah 1999:1-2). Hayatı hakkındaki bazı bilgilere yalnızca eserlerinden ulaşılmaktadır. Sultâniyye adlı eserinin İngiltere nüshasında, Peygamberimizin hadisi üzerine ilim öğrenmek için Mısır'a gittiği ve orada tıp ilminin önde gelen isimlerinin kitaplarını okuduğu, hastanelere gidip geldiği, ilaç yapımıyla uğraştığı ve daha sonra Anadolu'ya döndüğü bilgisini verir. Cevhernâme adlı eserinde dünyevî ve uhrevî ilimleri öğrendikten sonra Anadolu'da tıp

ilmiyle uğraştığını belirtmektedir. Tuhfe-i Murâdî adlı eserinden Şîrvânî'nin II. Murad ve Çelebi Sultan Mehmed'e yakın olduğu anlaşılmaktadır. Tuhfe-i Murâdî ve kulunç risalesini Bursa'da yazmış olması ise, yazarın Bursa'da yaşadığı bilgisini bize vermektedir. Mürşid'i 841/1438'de yazdıktan sonra başka bir eser yazmaması ve devrinin hemen bütün önemli kişilerine bir eserini ithaf etmiş olduğu halde, Fâtih Sultan Mehmed'e bir eser sunmamış olması, onun 1438-1451 yılları arasında öldüğünü düşündürmektedir. 15. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı tıbbında en çok eser veren müellif olan Şîrvânî'nin dinî, tıp, eczacılık, kıymetli taşlar, ölçü tartı aletleri ve yemek konularında altısı Arapça, altısı Türkçe olan telif ve tercüme eserleri bulunmaktadır (Argunşah 1999).

Türkçe Eserleri

1. İlyâsiyye: Şîrvânî'nin Menteşeoğulları'ndan İlyas Bey (ö. 824/1421) adına Arapça yazdığı ve yine onun isteği üzerine Türkçe'ye çevirdiği tıbbî bir eserdir. Eserin Türkçesi, Sadık Yazar tarafından Cezayir Milli Kütüphanesi'nde bulunmuş ve sonrasında Nuray Demir Öztürk tarafından bir makale ile tanıtılmıştır (2018; 2019). Eserin yazılış yılı bilinmemektedir, ancak İlyas Bey'in Menteşeoğulları tahtına geçtiği yıllarda (1403-1414) yazılmış olma olasılığı bulunmaktadır. Harekeli nesihle yazılan eser, bir mukaddeme ve on altı baptan oluşmaktadır. Eserde hayvanlar ve bitkilerin faydaları, ilaç terkipleri ve bunların faydaları ile nasıl kullanılmalrı gerektiğine dair bilgiler yer almaktadır (Demir Öztürk 2019).

2. Cevhernâme: Şîrvânî'nin değerli taşlarla ilgili eseridir. Timurtaş Umur Bey'e 831/1427 yılında takdim edilmiştir. Eser, 25 baptan oluşmaktadır ve her bapta değerli bir taş tanıtılmaktadır. Tek nüshası bilinen eser üzerine Murat Aktürk tarafından hazırlanan bir lisans bitirme tezi bulunmaktadır (Argunşah 2018).

3. Tuhfe-i Murâdî: Şîrvânî'nin 833/1430 yılında Bursa'da II. Murad'a sunduğu, konusunu değerli taşlar, kuvvet verici ilâçlar ve itriyatın oluşturduğu eseridir. Cevhernâme'nin genişletilmiş hali olan eser, sade bir Türkçeyle yazılmıştır. Eser, Mustafa Argunşah tarafından önce doktora tezi olarak hazırlanmış, daha sonra yayımlanmıştır (Argunşah 1999).

4. Kitâbü't-Tabîh Tercümesi: Şîrvânî, Bağdâdî'nin 623/1226 yılında yazdığı yemek tariflerine ait eserini Türkçeye çevirmiş ve kendisi de esere bazı yemek tarifleri eklemiştir. 237 yemek tarifi içeren eser, Argunşah ve Çakır tarafından kitap olarak yayımlanmıştır (2005).

5. Sultâniyye: Şîrvânî'nin koruyucu hekimliğe dair yazdığı bir eseridir. İlerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde tanıtılacaktır.

6. Mürşid: Şîrvânî'nin göz hastalıklarına dair eseridir. Üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gözün anatomisi, ikinci bölümde göz hastalıkları, üçüncü bölümde ise göz hastalıklarında kullanılan ilâçlar anlatılmaktadır. Necdet Okumuş, eseri önce doktora tezi olarak hazırlamış ve daha sonra Ali Haydar Bayat ile birlikte kitap olarak yayımlamıştır (2004).

Arapça Eserleri

1. İlyâsiyye: Şîrvânî'nin Menteşeoğulları'ndan İlyas Bey (ö. 824/1421) adına Arapça yazdığı ve yine onun isteği üzerine Türkçe'ye çevirdiği tıbbî eseridir. Eserin Türkçesi bulunmuş, ancak Arapçası tespit edilememiştir.

2. Ya'kûbiyye: Germiyan beyi Emir Yakup bin Emir Süleyman Şah'a (1402-1429) sunulan ve koruyucu hekimliğe dair Arapça bir eserdir. 95 varaklık eser, bir mukaddime ile 23 fasıldan oluşmaktadır. 80. varaktan sonrasının başka bir esere ait olduğu düşünülmektedir. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Bölümü 2118 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

3. Ravzatü'l-İtr: Eczacılık, güzel kokular ve içeceklerle ilgili Arapça olarak kaleme alınmış, kırk dört baptan oluşan bir eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa bölümü 506 numarada kayıtlı bir nüshası tespit edilmiştir. Şîrvânî bu eserinde, kendi tecrübeleriyle birlikte yararlandığı eserlerin bir kısmını rumuzlarla göstermiştir.

4. el-Faslu'l-âşîru fî Ma'rifeti'l-evzânî ve'l-mekâyîli min Mürekkebât-ı Ravzatü'l-İtr: Eserde ölçülerden, ölçü ve tartı aletlerinden bahsedilmektedir. 149b-153b arasında beş varaktan oluşmaktadır. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa bölümü 2093/2 numarada kayıtlıdır.

5. Risâletü mine't-tıb fî Beyânî Mübtelâ bihî mine'l-kulunc: Bir mukaddime ve bir baptan meydana gelmektedir. Kulunc ve ihtibas hastalıklarının belirtileri, sebepleri ve tedavi yöntemlerinin anlatıldığı eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa bölümü 2045/3 numara kayıtlıdır.

6. Miftâhu'n-necât lemâ Yenfetihu bihî Ebvâbu'l-birri ve's-saâdet: Kırk iki bölümden oluşan eserin bilinen tek nüshası Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıf Eserleri Bölümü 905 numarada kayıtlıdır. Eserde Kuran'ın anlamı açıklanmaya çalışılmaktadır.

Şîrvânî'ye atfedilen, ancak yapılan araştırmalar sonucu ona ait olmadığı belirlenen eserler de bulunmaktadır. Bunlar, *Baz-nâme Tercümesi*, *Harîdatü'l-acâ'ib ve Farîdetü'l-garâ'ib Tercümesi*, *Kemâliyye*, *Murâd-nâme ve Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'dir* (Ayrıntılı bilgi için bk. Argunşah 1999: 29-38).

1.2. Sultâniyye'nin Nüshaları

Sultâniyye'nin nüshaları birbirlerinden farklılıklar arz etmektedir. Hepsinde kelime yazımlarında farklılıklar; kelime, cümle ya da paragraf eksiklikleri veya fazlalıkları bulunmaktadır.

Eserin tespit edilen altı nüshası vardır. Bunlar, Süleymaniye Kütüphanesi Serez 2756, Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa Koleksiyonu 2074/1, Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu 34 Ha 184/2, Manisa İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü 1848/4, Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü R1585/1 ve British Library Oriental and India Office Collection 15049 numarada kayıtlıdır.

1.2.1. Süleymaniye Kütüphanesi Serez Bölümü 2756: Nüsha, 11 satırlık (86^b'de satır sayısı 10) 88 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın ölçüleri 214×150 (120×90) mm.'dir. 1^b-88^a yaprakları arasında bulunan eser, harekeli nesih yazı türüyle yazılmıştır ve mukavva cilt içindedir. Eserin başlığı *Hazâ Kitâb-ı Sultâniyye*'dir. Eser, "Şükri bî-müntehâ ve hamd-ı bî-girân..." diye başlar. Müellifin adı, nüshada *Muhammed bin Şîrvânî* olarak geçmektedir.

Eserin ithaf edildiği kişi “sultân bin sultân Muhammed bin Murad Han” olarak tanımlanmakta yani eser Fatih Sultan Mehmed’e ithaf edilmiş görünmektedir. Eserin sonunda bulunan “Tahriren fi evâil safer, sene 918 fi şehri Sirûz, temmet, bi-makâm-ı câmi’-i Muhammed Beg İbni Ahmed Pâşâ” (88^a) ifadesinden eserin istinsahının 1512 yılında Siroz’da (Serez) Gedik Ahmed Paşa’nın oğlu Mehmet Bey’in 1492-93 yılında yaptırmış olduğu Mehmet Bey Camii tarafında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Nüshanın 60^a sayfasından itibaren diğer nüshalarda bulunmayan kısım başlamaktadır. Bu kısımda pek çok şerbet, macun, hoşaf, gülbeşeker, ilaç tarifi yapılarak bunların her birinin insan sağlığına faydalarına yer verilmektedir. Bu kısımda yer alan şurup ve huknelerin bir kısmı *Kitâbü’t-tabîh Tercümesi*’nde de bulunmaktadır (Argunşah, 1999: 10). Ayrıca eserin 86^b/8-88^a/4 arasında aruzun remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla yazılmış, “Gördi vü bildi cihânun hâlini / Ana göre işledi a’mâlini” ile başlayıp “Tanrı rahmet eyleye ol cânı çün / Kim du’â ihsân ide yazan için” beytiyle biten ve 28 beyitten oluşan bir manzume bulunmaktadır. Bu kısımların esere müstensih tarafından eklendiği düşünülmektedir.

Metin siyah mürekkep ile yazılmış; bab ve fasıl başlıkları, şarap ve ilaç isimleri, şahıs isimleri ve vurgulanan yerler ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser harekeli bir metindir, ancak 67^a sayfasından itibaren hareketler düzensizleşmekte ve sonraki sayfalarda hareke kullanımı azalmaktadır. Bazı kelime ve cümleler ise tamamen harekesizdir.

1.2.2. Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa Koleksiyonu 2074/146: Nüsha nesih yazıyla yazılmıştır. 1^b-46^a varakları arasında 13 satırlık 46 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın ölçüleri 203×145 (142×93) mm.’dir. Eser siyah mürekkeple yazılmıştır. Bab ve fasıl başlıkları, ilaç adları, özel isimler... vb. ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüsha harekesizdir, sadece Arapça başlıklarda hareke kullanılmıştır. Nüshada sonradan koptuğu anlaşılan eksik bir varak (21^a-22^b) bulunmaktadır.

Kitabın ve müellifin adı 1^b’de “Hazâ Kitâbu Sultâniyye Rûviye ‘an Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânî” olarak geçer ve eser bu başlıkla başlar. İlk satır “Şükr ü sipâs bî-pâyân ve hamd bî-kıyâs bî-girân” diye başlar. Nüshanın son sayfası olan 46^a’da دواء الحميت رأس كل داء و المعهدت بيت كل داء hadisi yer almaktadır. “Yani çok yemek her rencin evidür ve sakınmak düğeli sağlığıun başıdır.” diye hadis Türkçeye çevrilerek eser bitirilir.

1.2.3. Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu 34 Ha 184/2: Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihini bilinmemektedir. Arap-Nesih yazıyla yazılan eser, 83^b-115^a varakları arasındadır ve 15 satırlık 32 varaktan oluşmaktadır. 207×145 (140×93) mm. ölçülerine sahiptir. Harekeli bir metindir, ancak kelime bütününde hareke kullanılmamıştır. Metin siyah mürekkeple yazılmış; bab ve fasıl başlıkları, ilaç adları... vb. ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin başında kırmızı mürekkeple *Sultâniyye* yazmaktadır. Eser besmele ve ardından “Şükr ü bî-müntehâ ve hamd-ı bî-girân...” diye başlamakta ve “udu’l-kahr (3), bal mumı (5), dehnel yağı, zeyt yağı (3), (...) (3), dar-ı fülül (3) nafi ola.” diye bitmektedir. “Temmet” yazısından sonra sayfanın alt tarafında, “macûn-ı müferrih-i mukavvi” adında bir tarif daha yazılıdır. Yazarın adı “Muhammed bin Mahmûd Şîrvânî” olarak geçmektedir.

1.2.4. Manisa İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü 1848/4: *Letâif-i Halîle* adıyla yazarın farklı bir eseri gibi gösterilen nüshanın Ali Haydar Bayat (1996) tarafından yazarın başka bir eseri olmayıp Sultâniyye'nin bilinmeyen bir nüshası olduğu tespit edilmiştir. Necdet Okumuş da yaptığı bir çalışmada (1998) bu nüshadan bahsetmektedir. *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın* kataloğunda adı *el-Letâ'ifü'l-Celîle* olarak geçmektedir². Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihisi bilinmemektedir. Nüsha, harekesiz sülüs yazı türüyle yazılmıştır. 115^a-146^b varakları arasında yer alan nüsha, bazı sayfaların 15 ve bazılarının 18 satırdan oluşmasıyla birlikte çoğunlukla 19 satırlık 31 varaktan oluşmaktadır. 205×115 (148×95) mm. ölçülerindedir. Sultâniyye, nüshanın 115^a ile 137^b/14 varakları arasında bulunmaktadır (22 varak). 137^b/14'te başlayan ve *Mücerrebât* başlığı taşıyan bölümde, birçok hastalığın tedavisinde kullanılan müfred ve mürekkebe ilaç terkiplerine yer verilmektedir. Bu kısım diğer nüshalarda bulunmamaktadır. Eser *Risale-i Mekulat*, *Muhtasar-ı Tıbb*, *Muhtasar-ı İhtiyarat-ı Bedii* ve *Tadilü'l-Ulum*'la birlikte bir mecmua içinde yer almaktadır. 2, 12 ve 13. babların başlıkları fasıl olarak gösterilmektedir.

Eser, 115^a'da besmele ile başlamakta "Şükr bî-müntehâ ve hamd bî-girân..." diye devam etmektedir. Mukaddemesi 116^b'de başlayan nüsha, 137^b/14'te "(...) edenler nâfi ola inşallah." diye bitmekte ve buradan itibaren diğer nüshalarda bulunmayan mücerrebat kısmı başlamaktadır.

1.2.5. Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmalar R1585/1: Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihisi bilinmemektedir. Bu nüshada da eserin ithaf edildiği kişi "sultân bin sultân Muhammed bin Murad Han" olarak tanımlandığından nüshanın, Fatih Sultan Mehmed zamanında ya da sonrasında istinsah edilmiş olduğu düşünülmektedir. Nestalik yazıyla yazılan eser, 1^b-43^a arasında, 13 satırlık 42 varaktan oluşmaktadır. Eser, siyah mürekkeple yazılmıştır. 13. varağa kadar başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılırken, sonraki varaklarda koyu siyah mürekkep kullanılmış ve yazı boyutu büyütülmüştür. Eser, harekeli bir metindir. Esere besmele ile başlanmış, bir başlık kullanılmamıştır.

Eser besmeleden sonra "Şükr-i bî-müntehâ ve hamd-ı bî-girân..." diye başlamakta ve "evvelden tâ ahire inşallahu'l-azîz temmet bi avnillah" diye bitmektedir.

1.2.6. İngiltere British Library Oriental and India Office Collection 15049: Nüshanın, elimizdeki en eski nüsha olduğu düşünülmektedir. Önler (1998) ve Küçüker (2010) nüshasının istinsah yılını 1434 olarak belirtirler. Eserin müstensihisi bilinmemektedir. Harekeli nesih ile yazılmış olan eser 15 satırlık 81 sayfadan oluşmaktadır. İlk sayfadan sonra, 1'den başlayarak, her sayfaya numara verilmiştir. Hiçbir sayfanın sonunda ta'kîbe³ bulunmamaktadır.

Eser, *Kitab-ı Güzide-i İlm-i Tıbbdur* (Tıp ilminin güzide kitabıdır) başlığıyla başlamaktadır. Besmele ve sonrasında "Şükr-i bî-mümtehâ ve hamd-ı bî-kerân ol zâta kim beydâ-yı ahadiyyetinde" diye devam etmekte ve "eczâyı

² <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/el-letaiful-celile/106602>

³ Ta'kîbe: "Yazma bir eserde, sayfa sıralamasının doğruluğunu teyit amacıyla sayfanın sonuna, bir sonraki sayfanın baş tarafından yazılan kısım" (Yılmaz 2020: 19).

berâber dögeler ve eleyeler misvaklanalar nâfi gele inşallahu Ta'alâ" diye bitmektedir. Temmet yazısının yanında *Fihrist-i Tıbb* yazmaktadır.

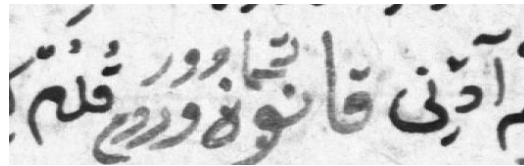
Nüşadan, ilk defa Zafer Önler (1998) Şirvânî'nin farklı bir eseri olarak bahsetmiş; eserin Sultâniyye ile benzerliğine değinen kişi ise Paki Küçüker olmuştur (2010).

Müellifin adı eserde *Muhammed ibn Mahmûd Şirvânî* olarak geçmektedir. Bu nüshada yazar, hayatıyla ilgili olarak diğer nüshalarda bulunmayan bilgiler de vermektedir (bk. Eserin Yazılış Sebebi).

Müellif, diğer nüshalarda eserini on dört bab olarak yazdığını belirtirken bu nüshada eserini on beş bab üzerine yazdığını belirtmektedir; ancak diğer nüshalarda olduğu gibi bu nüsha da on dört babdan oluşmaktadır.⁴

1.3. Sultâniyye'nin Adı

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının sitesinde yer alan tanıtımlarında eserin adıyla ilgili olarak "Eser Muhammed Çelebi döneminde telif edildiği için ona atfen 'er-Risâle es-Sultâniyye fi el-Tıbb' denilmiştir." bilgisi bulunmaktadır. Hafız Ahmed Paşa nüshasının ilk sayfasının üzerinde kırmızı mürekkeple *Sultâniyye*, Serez nüshasında *Hazâ Kitâb-ı Sultâniyye*, Şehit Ali Paşa nüshasında eserin ve müellifin adı 1^b'de *Hazâ Kitâbu Sultâniyye Rûviye 'an Muhammed bin Mahmûd-ı Şirvânî* olarak geçmektedir. Bosna ve Manisa nüshalarında bir başlık kullanılmamıştır. İngiltere nüshasının başlığı *Kitab-ı Güzide-i İlm-i Tıbbdur* "Tıp ilminin güzide kitabıdır" şeklindedir. Eser adından bahsedildiği bölümde, eserin diğer nüshalarında "adını Sultâniyye kodum" denilirken, İngiltere nüshasında "adını Kânûn (...) kodum" denilmektedir (bk. Resim 1).⁵

Resim 1:

1.4. Sultâniyye'nin İthaf Edildiği Kişi

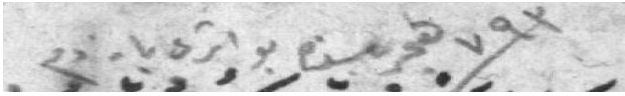
Sultaniyye'nin Manisa ve İngiltere nüshalarında, eserin ithaf edildiği kişinin adı yazmamaktadır. Hafız Ahmed Paşa ve Şehit Ali Paşa nüshalarında ise eserin Çelebi Mehmed'e ithaf edildiği bilgisi "sultân bin sultân Muhammed bin Bayezid bin Murad bin Orhan (...)" şeklinde geçmektedir. Serez (istinsah tarihi 1512) ve Bosna nüshasında ise "sultân bin sultân Muhammed bin Murad Han" yazmaktadır, yani eser Fatih Sultan Mehmed'e ithaf edilmiş görünmektedir. İngiltere nüshası göz önünde bulundurularak eserin 1434 yılında istinsah edildiği

⁴ Bu nüshanın bazı bölümlerinin yerlerinin diğer nüshalara göre farklı olması, eserin farklı bir ada sahip olması, diğer nüshalarda bulunmayan bilgilerin bu nüshada bulunması, İngiltere nüshasının Sultaniyye'nin ilk yazılan hali olduğunu ve diğer nüshaların eserin sonradan değiştirilmesiyle oluşturulduğunu düşündürmektedir.

⁵ İngiltere nüshası en eski nüsha olarak kabul edildiğinde eser adının sonradan "Sultâniyye" olarak değiştirilmiş olduğu ya da daha sonra istinsah edilen nüshalarda müstensihlerin eserin adını okuyamayıp eser adını Sultâniyye'ye dönüştürmüş oldukları düşünülebilir.

düşünüldüğünde, ithafın Fatih Sultan Mehmed'e yapılmış olamayacağı açıktır. Fatih Sultan Mehmed 1432 yılında doğmuştur (İnalçık 2003b) ve eserin İngiltere nüshası istinsah edildiğinde henüz iki yaşındadır.

İstinsah tarihinin 1434 olduğu düşünülen İngiltere nüshasının a varağının üstünde başka bir mürekkep ve hatla "793 hicrinde bu eseri yazdum." ibaresi bulunmaktadır ki (bk. resim 2) bu, eserin yazılış tarihi olarak 1390/1391 yılını göstermektedir. 1390 tarihinde Çelebi Mehmed henüz beş yaşındadır (İnalçık, 2003: XXVIII, 391-394) ve o tarihte tahtta bulunan padişah Yıldırım Bayezid'dır (İnalçık, 1992: V, 231-234). Eserin altı nüshasının ikisinde müellifin, eserini Çelebi Mehmed'e, iki nüshasında ise Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği bilgilerinin yer almasına bakılarak, müellifin, eserini ilk olarak Yıldırım Bayezid'a ya da bir başka beye ithaf ettiği ve eserin sonraki istinsahlarında ithafın değiştirildiği de düşünülebilir. Ancak elimizde 793 tarihini destekleyecek başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Resim 2:

1.5. Sultâniyye'nin Kaynakları

İngiltere nüshasının eser adında diğer nüshalardan farklı olarak "Kânûn" adının geçmesi ve derkenarlarda Şeyh İbni Sînâ'dan bahsedilmesi ile eserde "müfid muhtasar" ifadesinin geçmesi, başlıkların hem Arapça hem de Türkçe oluşu Sultâniyye'nin Kanun'un özet niteliğinde bir çevirisi olabileceğini düşündürmektedir. *Kânûn* adlı eseri incelediğimizde de, döneminin diğer eserlerinin Kanûn'dan etkilenmiş olması gibi, iki eser arasında sağlık konusunu ele alış bakımından benzerlikler görülebilmektedir. Sultâniyye'nin yazarı olan Şîrvânî'nin Arapça yazdığı eserlerinin olması *Kânûn* adlı eserden bu çeviriyi yapabileceğini gösterirken; örneğin ilaçların yapımları karşılaştırıldığında bunlar arasında tam bir benzerliğin olmaması ve eserde Kânûn'un yazarı İbnî Sîna'dan sonra yaşamış olan başka hekimlerden de alıntılarının bulunması, kısaltılmış da olsa, Sultâniyye'nin Kanûn'un birebir bir çevirisi olmadığını göstermektedir. Müellifin Kanun'dan muhtasar olan İbn Nefis'in Mûcez adlı eserinden de yararlanmış olması Kanun'un eser üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Eserde Galen'den (Câlinûs) ve Hipokrat'tan (Bükrât) alıntılar bulunmaktadır. Ayrıca Serez nüshasında hekim Cürçânî'den (İbn Sîna'nın talebesi, Cüzcani) ve İbni Cezle'nin Minhâcü'd-dükkân adlı eserinden; Şehit Ali Paşa ile Manisa nüshalarında ise hekim Bahtîşû'dan alıntılar da bulunmaktadır.

1.6. Eserin Yazılış Sebebi

Şîrvânî, insanların sağlıklarını koruma konusunda onlara yardımcı olmak adına bu eseri yazması gerektiğini, bu şekilde faydalı bir eser bırakarak adının hayırla anılmasını istediğini ifade eder ve eserini sultana hediye etmek için yazdığını şöyle belirtir:

"Pes bil kim iy hâfız-ı sıhhat, men fakîr ü hakîr kim Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânîyem. Yazdum tıbb ilminden bu muhtasar-ı müfidi kim kâfidür tedbîr-i ebdân-ı sahîhe ve vâfi cemî a'râzlarına. Ve hem müştamil-i latîf-i celîle ve muhtevî-ârâ-yı cemîle kıldum ve anı hazret-i keyvân-ri'at, Anûşîrvân ma'delet, Süleymân celâl, Yûsuf cemâl,

mâlikî'r-rikâbi'l-ümem, halîfetü'llah-ı fi'l-âlem, hâmî-i bilâdu'llah, hâfız-ı ibâdullah, nâsirü'd-dünyâ, vâlideyn-i gıyâsü'l-İslâm ve'l-müslümîn, melceyü'l-efâzıl-ı fi'l-âlemîn, sultân bin sultân, Muhammed bin Bâyezîd bin Murâd Han bin Orhan e'azza'llahu ensârahu vesîle ve tuhfe getürdüm ve bu kitâbı yazdum bir mukaddime ve on dört bâb üzerine. Adını Sultâniyye kodum, tâ meger anun devleti birle bu kitâbumuz devletlene ve Müsülmânlar bununıla menfa'atlene, tâ pâdişâhumuza ve hem bize sevâb-ı uhrevî hâsıl ola."

Şîrvânî, eserini sağlığı korumak için mevsimlere ve belli vakitlere göre nelerin yenmesi, nelerin giyilmesi ve nelerin yapılması gerektiğini anlatmak için yazdığını "her vaktde ve her fasılda ne itmek gerek ve ne vaktde ne yimek gerek ve ne geymek gerek ve ne vaktde kusmak gerek ve ne vaktde ot içmek gerek ve ne vaktde hammâma girmek gerek ve ne vaktde cimâ itmek gerek. Pes vâcib oldı kim biz dahı bu kitâbda cemî'in yâd idevüz tâ ki bu kitâbı mütâla'a kılanlar bizi hayr-ıla ana." (4b/2-5) şeklinde ifade eder. Ayrıca diğer nüshalardan farklı olarak İngiltere nüshasının 2^a-2^b sayfaları arasında, Peygamberimizin hadisi üzerine tıp ilmini öğrenmek için Mısır'a gittiğini ve orada tıp ilminin önde gelen isimlerinin kitaplarını okuduğunu (Kânûn-ı Şeyh İbn-i Alî Sinâ ve Hâvî Muhammed bin Zekerriyâ ve Miş'e Mesîhî gibi), hastanelere gidip geldiğini, ilaç vererek tedavide bulunduğunu anlatmakta ve Anadolu'ya geçtikten sonra tıp ilmine önem veren beye hediye etmek için bu muhtasar kitabı yazdığını ifade etmektedir.

"Pes bil iy hâfız-ı sıhhat, men fakîr ü hakîr kim Muhammed ibni Mahmûd Şîrvânîyem. Çün gördüm umûm-ı nâsun ihtiyâc-ı ahkâm-ı tıbbiyye beyinü'l-vuzû'ı ve iftikâdları kavâ'id-i ilâciyyeye zâhirü's- sutû'. Ve hem dahı gördüm ki bu ilm kendü nefsinde ilmîdür şerîf-i şer' müntefî-i bih-memduh-ı şer'e ve akla ammâ şer'e. Nitekim Peygâmbere Aleyhisselâm buyurur ki العلم غلمان غلمان ya'nî ilmi ki vâcibdür ol ilme sa'y itmek ve ana ihtimâm göstermek ve anı hâsıl itmek. Ol iki ilmîdür, biri ilm-i ebdândur kim ana ilm-i tıbb dirler. Ve biri ilm-i edyândur kim ana ilm-i şeriat dirler. Pes sâdikü'l-va'dün kılmaklığı ilm-i ebdânı mukârin ilm-i edyâna delîl-i vâzih ve bürhân-ı sâti'dur ilm-i tıbbun şerefine. Ve hem dahı evvel ilm-i ebdânun zikri ve andan sonra ilm-i edyânun zikri delîl-i vâzihdur ilm-i tıbbun tahsîli vâcib olduğuna ki ve ammâ ukalâ anun-ıçün ki her ilmün şerifi ol ilmün mevzû'ı şerîf olduğundan ötürüdür veyâ hâcet ol ilm-i kavi olduğundan ötürüdür ammâ bu ilmün şerifi mevzû'dan ötürüdür. Anun-çün ki bunun mevzû'ı beden-i insândur kim ol eşref-i ecsâm-ı süflîdür. Pes lâcerim bu ilm dahı eşref-i ulûm-ı süflî oldı ve ammâ bu ilmün şerifi hâcetden ötürüdür. Anun-ıçün kim cemî' benî âdemün ihtiyâc-ı ilm-i tıbbâ ekserdür sâbir ulûmdan. Anun-ıçün kim teveccüh itmek Allahun ubûdiyyetine ve anun kabzına müstehak olmak ve anun tecelliyâtına mütecellî olmak ve hem nefsi nâtika-ı akl-ı heyûlânîden akl-ı müste'ânî ve akl-ı bi'l-melikiyye eri[ş]dürmek mümkün degül. Ve hem müyesser olmaz illâ beden-i sahîh olduğundan sonra ve bu zâhîrdür. Pes men dahı hadis mûcibince bilâd-ı Mısra gecdüm ve bu fenne meşgûl oldum ve mu'teber kitâbların işitdüm Kânûn-ı Şeyh İbn-i Alî Sinâ ve Hâvî Muhammed bin Zekerriyâ ve Miş'e Mesîhî bigi. Ve hem bîmâristânlara çok mülâzemet itdüm

ve elümden geldükçe dahı mu'âlece itdüm. Ve çün yine Rûm memleketine geçdüm işitdüm ki hazret-i keyvân rif'at, Anû Şirvân ma'dân, Yusûf hâl, Süleymân [c]Jelâl, mâlikü'r-riqâbü'l-ümem, halifu'l-lâh-ı fi'l-âlem, hâmî-yi bilâdi'llâh ve hâfız-ı ibâdi'llâh bâsıtu'l-adl vel-insâf ve mahâdim-i esâsı içün ve illâ i'tişâf-ı nizâmü'l-memâlik münkadü'z-zu'afâ-yı an vartatü'l-mühlik melecâü'l-efâzıl e'azzallâhü a'vân devletühû ve şeyyede erkân-ı memleketühu ilâ-yevmi'd-dîn bu fenne meyli vardur ve hem bu fennün ehline i'tikâdı vardur ve hem hizmetinde bu fenne mensüb olanlar birkaç vardur. Pes vâcib oldı bize dahı ol dergâhuñ hizmetine irişmek ve hem anun devleti birle devletlenmek. Pes yazdum men dahı vesîle ve tuhfe-y-içün ol hazret-i keyvân rif'ata bu muhtasar-ı müfidi (...).”

1.6. Sultâniyye'nin Konusu

XV. yüzyılda yazıldığı düşünölen Sultâniyye'nin konusunu koruyucu hekimlik oluşturmaktadır. Yazar, eserinde sağlığı korumak için ne zaman nelerin yiyilip içilmesi ve nelerin giyilmesi, bazı durumlarda nasıl davranılması gerektiği konusunda bilgiler vermektedir. Şirvânî'nin diğeri Türkçe eserleri gibi Sultâniyye de Türkçe açısından önemlidir.

Şirvânî, eserin mukaddemesinde “humoral patoloji” denilen dört unsur anlayışı içinde döllenmeden bahsederek döllenmeyi hararet ve rutubet ilişkisi olarak belirtir. Şirvânî, döllenmeyi erkek menisindeki hararetin sağladığını, annenin hararet ve rutubeti dengeleyen yiyecekler yemesiyle de anne karnındaki bebeğin sağlıklı gelişiminin korunduğunu ifade eder. Sağlıklı yaşamak için kişinin mizacına uygun olarak hararet ve rutubet dengesini nasıl koruyacağını ve bunun için neler yapması gerektiğini eser boyunca anlatır.

Eser on dört babdan (bölümden) oluşmaktadır. 1. bölümde yiyecekler için öneriler (6 fasıl), 2. bölümde faydalı ve zararlı sular (2 fasıl), 3. bölümde hararetin fayda ve zararları (3 fasıl), 4. bölümde göz sağlığı, 5. bölümde kulak sağlığı, 6. bölümde uykunun bedene etkisi, 7. bölümde kusmanın fayda ve zararları, 8. bölümde ishal ve kabızlığın fayda ve zararları (2 fasıl), 9. bölümde hamamın fayda ve zararları (4 fasıl), 10. bölümde cinsel ilişki için öneriler (2 fasıl), 11. bölümde cinsel gücü arttırıcılar (4 fasıl), 12. bölümde mevsimlere göre yiyecek ve içecekler (4 fasıl), 13. bölümde yiyeceklerin tabiatları (23 fasıl), 14. bölümde müshil şaraplar, haplar ve hukneler (9 fasıl) anlatılmaktadır.

İlk bölüm yiyeceklerle ilgili önerilerle başlar. Eserinde daha çok, yeme içme konusuna değinen Şirvânî bu konuya birinci, on ikinci ve on üçüncü bölümler olmak üzere toplamda üç bölümde yer vermiştir. Argunşah, XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud'un yazdığı Divanu Lugati't-Türk'ten sonra Türkçe yazılmış eserlerde yiyecek ve içeceklerle ilgili en geniş bilgilerin Sultaniyye'de bulunduğunu ifade eder (2005: 50).

Yiyeceklerin işlendiği birinci bölüm altı fasla ayrılmıştır. Eski tıp anlayışına göre yiyecek ve içeceklerde de dört unsur bulunduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle yazar, bir hekim olarak eserinde yiyecek ve içeceklerin insan sağlığıyla ilişkisini anlatmıştır. Birinci fasılda çalışmayanların, ikinci fasılda bedeniyle çalışan kişilerin ne yiyecekleri anlatılır. Üçüncü fasılda kişilerin mizaclarına göre ne yemeleri gerektiği belirtilir. Dördüncü fasılda yemeklerin

yenme sırası, hangi yiyeceklerin hangilerinden iyi olduğu anlatılmaktadır. Beşinci fasılda yemeklerin ne zaman yenmeleri gerektiğine yer verilmektedir. Altıncı fasılda ise sağlığı korumak için hangi yiyeceklerden sakınmak gerektiği ve onların zararlarından kurtulmanın yolları anlatılmaktadır.

Eserin iki fasıldan oluşan ikinci bölümünde su çeşitleri ve bu suların yararlıları ile zararlıları anlatılmaktadır. Bölümün birinci faslında hangi suların iyi, hangilerinin kötü olduğu; ikinci faslında ise suyu ne zaman ve nasıl içmek gerektiği konuları üzerinde durulmaktadır.

Eserin üç fasıla ayrılan üçüncü bölümünde hareketin ve sakinliğin yararları ve zararları anlatılmaktadır.

Eserin dördüncü bölümünde göz sağlığının, beşinci bölümünde ise kulak sağlığının nasıl korunacağı hakkında bilgiler yer almaktadır.

İki fasıldan oluşan altıncı bölümde, uykunun işlevi, uykunun yararları ve zararları ile uykusuzluğun zararlarına yer verilmektedir.

Yedinci bölümde kusmanın faydaları ve zararları anlatılmaktadır.

Sekizinci bölümde, iki fasıl halinde, kabızlığın ve ishalin yararları ve zararları üzerinde durulmaktadır.

Hamamın yararlarının ve zararlarının anlatıldığı dokuzuncu bölümün birinci faslında, hamamın iyisi ve kötüsü, ikinci faslında hamam halleri, üçüncü faslında hamama girmenin faydaları, dördüncü faslında ise hamama nasıl girip çıkmak ve hamamda nasıl oturmak gerektiği anlatılmaktadır.

Onuncu ve on birinci bölümlerin konusunu cinsellik oluşturmaktadır. İki fasıldan oluşan onuncu bölümde, cinsel ilişkinin yararları ve zararları ile iyisi ve kötüsü hakkındaki bilgilere; on birinci bölümün dört faslında da cinsel gücü arttırıcı unsurlara yer verilmektedir.

Eserin on ikinci bölümünde sağlığı korumak için dört mevsimde ne yenilmesi, nasıl giyilmesi ve nelerin içilmesi gerektiği anlatılır.

Sultâniyye'nin 13. ve 14. bölümleri yiyecek ve içeceklerle ilgilidir. 13. bölümde yiyeceklerin tabiatları anlatılır. İnsan vücudunda bulunan dört unsurun (balgam/su, sevda/ toprak, kan/hava ve safra/ateş) yiyeceklerde de bulunduğu inanılmaktadır. Sağlığı korumak için yiyeceklerin de bu özelliklerine uygun olarak yenilerek vücuttaki dengenin bu şekilde korunması gerektiğine inanıldığı için yiyecekler fasıllarda bu özelliklerine göre anlatılır, ekmeklerin ve etlerin özellikleri verilir.

2. Sultâniyye'nin Söz Varlığı

Sultâniyye'de geçen adlar ve eylemler türlerine göre sınıflandırıldıktan sonra, kendi içlerinde kökenlerine göre ayrıca sınıflandırılarak alfabetik olarak sıralanmıştır. Sözcüklerin yanına, metinde kaç defa kullanıldıkları parantez içinde rakamla belirtilmiştir. Köşeli parantez içindeki rakam, kökene göre toplam kullanım sayısını göstermektedir.

2.1. Gıda Adları

Şîrvânî, sağlık-yiyecek ilişkisine eserinde oldukça geniş yer vermiştir. Birinci bölüm yiyeceklerle ilgili olup altı fasıldır. İkinci fasıl sularla ilgilidir. Bu bölümde içilmesi uygun olan ve uygun olmayan sularla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Şîrvânî'nin eserde bahsettiği sular arasında, bitkilerden elde edilen sular da yer almaktadır. Yazar yine 13. bölümde yiyecekleri ve 14. bölümde içecekleri anlatır.

Eserde 71 tane gıda adı geçmektedir. Bu kelimelerin, 20'si Türkçe (%28), 22'si Arapça (%31), 23'ü Farsça (%32), 1'i Grekçe (%1), 5 tanesi karışık kökenli (%7)'dir. Bu oranlara bakıldığında Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin birbirine yakın oranda kullanıldıkları görülür. Karışık kökenli adlarda ise yabancı kökenli ilk sözcükten sonra sözcüğe Türkçe bir ek getirildiği ya da yabancı kökenli sözcüğe Türkçe bir sözcük eklenerek birleşik sözcük yapıldığı görülmektedir. Kelimelerin kullanım sıklıklarına bakıldığında ise (Arapça 289, Farsça 161, Grekçe 1, Karışık 8 ve Türkçe 621 defa kullanılmış) Türkçe kökenli sözcüklerin daha çok kullanıldığı göze çarpmaktadır.

2.1.1 Arapça: eşribe (1), eṭ'ime (4), fuḳā' (1), ḡidā (41), ḥamīr (5), ḥamr (2), herīse (2), ḥulv (1), kebāb (2), keşkek (2), lu'āb (6), mā'ū'l-cübñ (1), me'kūlāt (1), meslūke (1), muḡl (1), muḥallebī (1), nebīz (1), rubb-ı sūs (3), sükker (3), şarāb (59), şerbet (51), ṭā'ām (100). [289]

2.1.2. Farsça: cev-āb (1), cevāv (1), ḡüşte (1), ḡülbāşeker (1), ḡü lengübīn (ḡü lengübīn) (3), ḡüllāb (4), ḡōşāb (5), ḡalye (1), mā'ye (3), nārdeng (1), nebāt (5), nişāsta (nişāsta) (6), pālūde (2), peynir (penīr) (8), rişte (1), sirke (24), sirkengübīn (sikencübīn, sikengübīn) (15), şeker (şekker) (61), şürbā (5), ṭaber-zed (ṭaber-zed) (2), ṭablubāz şeker (1), ṭebāşir (ṭebāşir) (3), terengübīn (terāngübīn, terencübīn) (4). [159]

2.1.3. Grekçe: beksimād (1).

2.1.4. Türkçe: bal (71), bulamaç (1), bulgur (1), et (giyik, sığır, balık) (79), etmek (17), iç yağı (2), kavut (8), kuru et (1), öyün (2), sayağı (say, sayağı, sayyağı) (6), şu (su) (253), süci (5), süd (17), tuz (5), un (11), yağ (52), yemek (yimek) (23), yemiş (yemiş) (26), yiyecek (18), yoğurt (yoğurd) (3), yumurda (10). [621]

2.1.5. Karışık adlar: faṭīr etmegi (Ar.+T.) (2), furūn etmegi (G.+T.) (2), ḡuşkār etmegi (Ar. + T.) (1), ḡadīd et (1), tennūr etmegi (Ar.+T.) (2). [8]

2.2. Bitki Adları

Eserin konusu sağlığı korumak olduğundan söz varlığının büyük bir kısmını, sağlığı korumak için içilen ilaçların ve yenilmesi sağlığa faydalı olan yiyeceklerin yapımında yararlanılan bitki adları oluşturmaktadır.

Eserde bitki adları verilirken yabancı kökenli bitki adlarının Türkçe karşılıklarına da kimi zaman yer verildiği görülür: uşṭḡūḡūdūs ki Türkçe kara börklü dirler (81b/1-2), serḡes ki aña ḡuzḡun otı dirler (78a/10-11), cünd-bīdester ki oḡlan aşı dirler (81a/09) ... vb. gibi. Bitki adlarının farklı yazımlarına rastlanıldığı gibi aynı bitki için farklı kökendeki karşılıklarının kullanıldığı da görülmektedir.

Eserde 334 adet bitki adı geçmektedir. Bu adların, 72 tanesi Türkçe (%21), 127'si Arapça (%38), 91'i Farsça (%27), 24'ü Grekçe (%7), 19'u karışık kökenli (%6)'dir ve 2 tanesinin ise kökeni bilinmemektedir (%1). Bu adların kullanım

sıklıklarına bakıldığında (Arapça 598, Farsça 547, Grekçe 118, Türkçe 301, karışık kökenli 19 ve kökeni bilinmeyen 5) Arapça ve sonrasında Farsça adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

2.2.1. Arapça: afyün (6), ‘ākırkarhā (6), ‘anber (3), anzerūt (2), azfāriṭ-ṭif (1), baḳla (9), bān (4), baṣal (1) “baṣal-ı ‘unşul (1)”, belīle (belīlec) (10), bellūt (7), besbāse (5), besfāyic (besbāyic, besbāyic, bisfāyic) (4), bezr (8), bezūrī (2), buḳūl (3), būzīdān (2), cāvşīr (çāvşīr) (1), cevz (7) “cevz-i bevvē (2), cevz-i hindī (2)”, cū‘de (1), cünd-bīdāster “cünd-i bīdester” (3), ebūcehil ḳarbuḳı (2), emlec (emle) (14), ferfiyün (3), fevākih (6), finduḳ (3), fistuḳ (5), fūlful (24), ḡāfit (2), ḡārīḳūn (5), ḥabb (11), ḥabbe (14), ḥabbū’n-nīl (1), hāl (1), ḥamāma (3), ḥanzal (5), ḥarbaḳ (1), ḥardal (1), ḥarşef (1), ḥaşḥāş (12), ḥaṭmī (ḥaṭmī) (7), hind-berrī (1), ḥubūb (7), ḥummāz (ḥummāş, ḥummāş) (5), ḥurūf (1), ḥuşyetü’ş-şaleb (3), ḥuḳzāz (1), idḥir “idḥir-i Mekkī” (1), incibār (1), ‘inebū’ş-şaleb (1), kāfūr (6), ḳāḳule (4), ḳanbil (1), ḳaranfūl (ḳaranfil) (16), ḳaṭūnā (ḳaṭūnā, ḳaṭūna) (6), kebābe (5), kemmūn (kimnūn) (4), kerefūs (kerfūs) (20), keşūt (1), kettān (3), ḳırfa (3), ḳuşṭ (4), kürnüp (1), leblāb (1), levz (1), lisān “lisān-ı ‘aşfūr (3), lisānū’ş-şevr (4)”, lübān (1), lūbiyā (1), maḥmūde (16), maşṭakī (maşṭakī) (20), māş (2), mevz (2), mī‘a (1), misk (8), mişmiş (1), muḳl (13), mürr (9), nabḳ (1), na‘nā (na‘ne) (6), reşād (1), reyḥān (5), ribās (1), rummān (2), şabur (şabr) (14), şanavber (2), şandal (8), sekbīnec (5), selīḥa (5), serḥes (2), sezāb (5), sināmekī (8), sīsam (2), sumāḳ (8), sūs (3), sūnbül (6) “sūnbül-i ‘aşfūr (1), sūnbülü’ṭ-ṭıbb (5)”, şaḥm “şaḥm-ı ḥanzal” (4), şaḳāḳul (5), şa‘rū’l-‘acūz (1), şeyṭarac (şeyṭaric) (6), şarḥūn (1), tefnel (4), tuffāḥ (4), ‘ūd (6), ‘ūd “ūd-ı belesān (2), ‘ūd-ı hindī (2), ‘ūd-ı şalīb (1)”, ‘unnāb (10), uşūl (3), uşāḳ (3), varaḳu’l-ḥayāl (1), verd (1), za‘ferān (15), zanbaḳ (1), zencebīl (30), zirāvend (1) “zerāvend-i müdaḥrac (1), zerāvend-i müdevver (1), zerāvend-i ṭavīl (zirāvend-i ṭavīl) (2)”, zerneb (1), zeyt (zeytūn) (7), zu‘rūr (1), zūrre (1). [598]

2.2.2. Farsça: afsantīn (afsantin) (7), bādem (24), bādincān (4), bādrūc (1), behmen (3), belādur (5), belesān (7), belīle (belīlec) (10), benefşe (14), birinc (10),, çavdar (1), çemen (1), çeşm-zen (1), çükündür (3), dāne (11), dāne çādır (1), dār-ı çinī (dār-ı çinī) (15), dedrebenū (dedrenbū) (2), emrūd (3), enār (2), ferencmüşk (1), gezmāzek (1), güherbā (2), gül (44), ḥāşā (1), ḥavlıncān (5), havūc (1), helīle (helīlec, helūlec) (25), helyūn (10), ḥıyār (2), ḥıyār-şenber (5), ḥorāsānī (1), baḳla-ı ḥorāsānī (1), ḥurma (ḥurmā) (2), incidān (1), incīr (8), kāknec (1), ḳalmūniya (1), ḳarbūz (2), kāsnī (10), ḳayısı (1), keleme (1), kendene (kendāne, kendenā) (9), kengār (1), ḳişmiş (2), ḳişnic (4), ḳoz (15), küncīd (2), lāden (lāzen) (2), māhīzehrec (2), māmīrān (1), māzū (Far.) (4), menevüş (5), mercimek (7), mevīzec (2), miskṭarāmīşī (1), müşḳ (mişk) (4), nān-ḥ‘āh (8), nār (13), nergis (4), nesrīn (1), nīl (1), nīlüfer (9), noḥūd (13), panbuḳ (2), pāpūnec (1), rāvend-i çinī (3), rāziyāne (20), sibistān (4), sūrincān (4), süsen (1), şāhter (şāhtere, şahtere) (4), şalgām (5), şeftālū (2), şehdāne (1), şıḥıyār (şıḥyār) (2), şıbs (1), şıḥ (1), şıḥ-i ermeni (1), şīr-ḥışt (2), şebāşīr (şebāşir) (3), toḥmekān (toḥmekan, toḥumkān) (3), toḥum (toḥm) (76), turb (4), turunc (durunc) (7), tūt-ı şāmī (1), türbūd (21), türmüs (2), tüzērī (4), zerdālū (4), zīre (2), zürnebād (2). [547]

2.2.3. Grekçe: aftīmūn (6), anīsūn (9), asārūn (4), bābādyā (bābadyā) (4), būber (15), defnel (1), farāsiyūn (1), faṭarāsāliyūn (2), heyyūfārīḳūn (1), isfanāḥ (ısfanāḥ, ısfanaḥ) (5), kebere (3), kemāzeryūs (1), kerdeme (9), kesdāne (kesdene) (4), keşīra (10), köknār (köknar) (7), līmūn (14), mārūl (6), mersīn (8), pelīn (1), saḳmūniyā (2), sīsālūs (1), usḳuṭūrī (1), usṭūḥūdūs (3). [118]

2.2.4. Türkçe: ağaç kavunu (6), alma (13), almacuk ağacı (2), anduz (2), arpa (12), ayıd (1), ayruk (1), ayva (10), baldır (2), baldırıkara (3), bañ (3), bayam [< Far. bādām] (1), bon (1), boy (4), böğrölce (2), budak (1), buğa kengeri (1), buğday (7), buyan (10), çekirdek (12), çiçek (9), çörek otı (6), demür diken (6), dip (16), durak otı (turağ otı) (6), düğülcük (1), ebegümeci (1), egir (2), erük (7), eşilik (1), evren yavşanı (1), eyreltü (1), günlük (5), güyegü (güyegi) (3), ışırgan (3), igde (1), kabağ (4), kadun tuzluğu (5), kamış (1), kara aşlan erük (1), qarabörklü (1), karaca (1), kara eyreltü (1), kaşnı (3), katırkuruğı (1), kavun (3), keçiboynuz (4), kekük otı (1), kızılcağ (3), koruğ (8), kök (12), kunduz taşığı (1), kuş üzümü (1), kuzgun otı (1), kuzukulağı (1), saman (1), şarmaşuğ (şarmaşığ) (4), sarmışağ (2), semüz otı (1), setük (1), siñirlüce yabrağ (siñirlüce) (3), şoğan (8), söğüt (2), taru (1), toñuz ışığı (1), topalağ (topalağ) (7), üzüm (11), yaprağ (yabrağ) (6), yavşan (3), yimiş (yemiş) (26), yonca (1), yosuñ (1), yüzerlik (2). [301]

2.2.5. Karışık kökenli: acı bādem [T.+Far.] (1), ağ nohūd [T.+Ar.] (1), bağ sarmaşığı [Far.+T.] (1), buğa kengeri [T.+Grk.] (1), dār-ı fülful [Far.+Ar.] (15), ebūcehil qarbuzi [Ar.+Far.] (2), hindistān çozi (hindüstān çozi) [? + Far.] (4), qarabüber [T.+Grk.] (3), kara ħarbağ [T.+Ar.] (1), kara helile [T.+Far.] (3), kara nohūd [T.+Far.] (2), kaṭrān köpüğü [Ar.+T.] (2), kedi otı [? + T.] (1), kunduz ħāyası [T.+Far.] (2), Mekke ayruğı [Ar.+Far.] (1), peygamber çiçeğı [Far.+T.] (1), şu kerdemesi (su kerdemesi) [T.+Grk.] (2), şeker kamışı [Far.+T.] (1), temürhindī (temirhindī) (Ar.+?) (8). [19]

2.2.6. Kökeni bilinmeyen bitki adları: cıntıyāne (4), süğ (1). [5]

2.3. Hayvan Adları

Eserde, etinden, sütünden ve kürkünden yararlanan hayvanların adları yer almaktadır. Kışın sağlığı korumak için yapılması gerekenler anlatılırken bu mevsimde soğuktan korunmak için hayvan derisinden yapılan kürklerin giyilmesi tavsiye edilir.

Eserde 48 hayvan adı geçmektedir. Bu adların, 38 tanesi Türkçe (%83), 6'sı Arapça (%13), 2'si Farsça (%4)'dir. Bu adların kullanım sıklıklarına bakıldığında da (Arapça 8, Farsça 3, Türkçe 89) Türkçe adlar başta yer almaktadır.

2.3.1. Arapça: 'akreb (3), ferāric (1), ferrüc (1), saḳanḳür (1), şamūr (1), turrāc (1). [8]

2.3.2. Farsça: ħurūs (1), murg-ı ħānegī (2). [3]

2.3.3. Türkçe: at (4), bağa (1), balığ (12), bülüç (4), çil (2), deve (1), erkeç (1), eşek (1), geyik (2), göğercin (1), kaz (1), keçi (1), keçlik (3), çoç (2), koyun (2), köşek (1), kuğı (1), kuş (8), kuzı (7), oğlağ (3), öşek (1), sañsar (1), serçe (1), şıgın (1), şığır (sığır) (11), şoğulcan (1), şuşığırı (1), şışek (2), tavşan (2), tavuğ (2), teke (1), toğan (1), toğlı (1), yağmurca (1), göğercin yavrisı (1), yılan (1), yılan balığı (1), yılan başı (1). [89]

2.4. Giyecek ve Kumaş Adları

Eserde 10 giyecek ve kumaş adı geçmektedir. Bu adların, 4 tanesi Türkçe (%44), 3'ü Arapça (%33), 2'si karışık kökenli (%22)'dir. Kullanım sıklıkları da göz önünde bulundurulduğunda (Arapça 15, Türkçe 10, Karışık kökenli 2, kökeni bilinmeyen 1) Arapça adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

Arapça: ħarîr (5), ebrîşîm (7), kettân (3). [15]

Türkçe: giysi (1), kaftan (1), keçe (1), kürk (şamur, kuğı, kara kuzu, ak kuzu, kumral kuzu, kakum, sansar derisinden kürk) (2). [10]

Karışık kökenli: nigendelü (Far.+T.) (1). [1]

Kökeni bilinmeyen: sincâf (1). [1]

2.5. Maden, Minarel Adları ve Eylemler

Eserde maden ve minarel ile ilgili 34 sözcük geçmektedir. Adların, 11 tanesi Türkçe (%32), 13'ü Arapça (%38), 7'si Farsça (%21), 3'ü karışık kökenli (%9)'dir. Bu sözcüklerin kullanım sıklıklarına bakıldığında (Arapça 23, Farsça 14, Türkçe 24, karışık kökenli 5) Arapça ve Türkçe sözcüklerin ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

2.5.1. Adlar

2.5.1.1. Arapça: büsset (2), kibrîr (1), la' l (1), şamğ (4) "şamğ-i ' arabî (3)", şeb "şeb-i yemânî/yemenî (2)", tîn "tîn-i ermenî (1), tîn-i mahtûm (2), tîn-i rûmî (1)", zâc (1) "zâc-ı şâmî (1)", zebedü'l-baħr (1), zeheb (2). [23]

2.5.1.2. Farsça: bûre (6), bûre "bûre-i ermenî" (2), kil "kil-i ermenî" (2), kirec (1), merkaşîşâ (1), mûm (1), zernîħ (1). [14]

2.5.1.3. Türkçe: altun (2), balçık (1), demürboķı (1), deñizköpüğü (2), incü (4), kömür (1), kum (2), kül (1), taş (3), toprak (2), tuz (5). [24]

2.5.1.4. Karışık adlar: kibritlü (Ar. + T.) (1), milħ-i hindî (Ar. +?) (3). [4]

2.5.2. Eylemler

Karışık kökenli: kalaylan- (Ar.+T.) (1). [1]

2.6. Kozmetik Adları

Eserde 5 tane kozmetik adı geçmektedir. Bu adların hepsi, ikisi birleşik olmak üzere, Arapça'dır: ħizâb (ħizâb) (5), kına (1), kuħl (1) "kuħl-ı isfehân (1), kuħl-ı rûşinâ (1)". [9]

2.7. Eşya ile İlgili Adlar ve Eylemler

2.7.1. Adlar

Bu bölümdeki adlar yazı ile ilgili adlar, yemek yapımında ve temizlikte kullanılan eşya adları ile müzik aletlerinin adlarından oluşmaktadır. Eserde 32 eşya adı geçmektedir. Bu adların, 16'sı Türkçe (%50), 7'si Arapça (%22), 7'si Farsça (%22), 2'si karışık kökenli (%6)'dir. Adların kullanım sıklıklarına (Arapça 32, Farsça 13, Türkçe 67 ve karışık kökenli 2) bakıldığında Türkçe adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

2.7.1.1. Arapça: karure (8), kitâb (9), nüşha (1), t̄abaķ (1), t̄anbūr (1), t̄ancara (8), tennūr (4). [32]

2.7.1.2. Farsça: çeng (1), destî (1), havân (5), nây (1), panbuk (2), şîşe (1), tâva (tâva) (2). [13]

2.7.1.3. Türkçe: bardak (2), boncuğ (1), çanak (2), dibek (1), elek (10), iblik (1), igne (2), kab (18), kaşuk (kaşık) (8), kübcügez (2), ocağ (1), örtü (1), sırça (7), sırçalı (5), tebsi (tepsi) [ET tevsi<Çin.] (2), tuzluk (4). [67]

2.7.1.4. Karışık kökenli: ba'de-ḥ'ânde [Ar.+Far.] (1). [1]

2.7.2. Eylemler

Karışık kökenli: misvâklan- (Ar.+T.) (1). [1]

2.8. Hastalık ve Sağlıkla İlgili Adlar ve Eylemler

2.8.1 Adlar

Eserde 228 tane hastalık ve sağlıkla ilgili ad geçmektedir. Bu adların, 77 tanesi Türkçe (%34), 110'u Arapça (%48), 8'i Farsça (%4), 33'ü karışık kökenli (%14) addır. Bu oranlara bakıldığında (Kullanım sıklıkları: Arapça 792, Farsça 19, Türkçe 205, karışık kökenli 41) Arapça adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

2.8.1.1. Arapça: asnân (1), 'atş (4), balğam (51) "balğam-ı lezic (1)", balğamî (10), balğamiyye (4), baraş (4), behak (2), bevâsir (10), bikr (1), bürüdet (17), cerâhat (3), cüzâm (5), dıkk (1), elem (1), emrâz (5) "emrâz-ı balğamiyye (1), emrâz-ı dimâğiyye (1), emrâz-ı sevdâvî (1)", fâlic (fâlic) (3), hacâmat (1), hâfıza (1), hâmile (1), harâret (57), harâret-i aşlî (4), harâret-i ğarîzî (5), haşba (1), hayât (2), hayz (5), hażm (62), hıll (1), hıll (18), hıffet (1), hoşluk (1), hummâ "hummâ-yı dağıyye (1), hummâ-yı muṭbıka (1), hummâ-yı muḥrika (2), hummâ-yı şafrâvî (1), hummâ-yı yevmiyye (1)", hummâr (1), hummârîn (1), huşûnet (2), 'ırk " 'ırk-ı nisâ (1)", 'illet (14), ishâl (11), istirhâ (1) "istirhâ-yı ma'de (1)", istiskâ (8), iştiḥâ (11), izdiyâd "izdiyâd-ı hażm (1)", kâbz (2), kuvvet (21) "kuvve-i hâfıza (1)", maḥrûr (5), mâlihülyâ (5), marâz (10), meflûc (1), mevt (3), mizâc (53), mümtelî (1), müsteskî (1), müzmin (1), nabz (15), nefes (3), nezle (6), niḳrîs (2), nisyan (1), nüfus (1), 'ömr (3), ribiv (1), riyâh (2), rub' (2), rûh (4), rutubet (47), şafrâ (47), şafrâvî (5), şakîl (4), sekte (1), selesil bevl (1), seretân (1), sevdâ (21), sevdâvî (7), sevdâviyye (1), şihḥat (14), sıkl (7), sū "sū-i mizâc (1), sū'ul-kınye (2)", südde (21), şakîka (1), şehvet (11), şifâ (3), ṭabâyiğ (2), ṭabîat (44), ṭabîb (1), ṭabîî (2), ṭıbb (1), tuḥme (2), vebâ (4) "veca' -yı cenb (1), veca' -yı mefâşil (2), veca' -yı şadr (1)", verem (2), yâbis (32), yübüset (1), za'f (5), za'fü'l-ḳalb (2), zaḥmet (6), zîkü'n-nefes (1), zükâm (2). [792]

2.8.2.1. Farsça: hasta (3), kâhel (2), perhîz (5), renc (5), sersâm (1), süst (6), zinde (1), zör (2). [19]

2.8.3.1. Türkçe: ağırlık (2), ağzı acı olmak (1), ağız kokusu (9), ağrı (49), baş (1), bil ağrısı (4), boğaz hırıldısı (1), buluçluk (1), çıban (1), demregü (temregü) (2), diş ağrısı (1), göbük burusu (1), göz ağrısı (1), gözyaşı (1), göz tonuğu (3), hırıldı (1), inçkırık (1), ısıtma (13), ısıtma (2), iriñ (2), ıssılık (1), kurdeşini (1), kuru (3), kuruluk (1), öksürük (18), ölü (1), sağ (1), sağırılık (1), sağlık (1), şancu (1), şarılık (1), şayru (4), şayruluk (1), sıtma (1), sıyrındı (bağırsuk sıyrındısı) (1), şovuk (8), şovukluk (5), ucuk (3), uçuklu (1), unutsağı (1), unutsaklık (4), uyku (uyḥu) (23), uykusuz (1), uykusuzluk (3), uyuz (8), yan ağrısı (1), yaralı (1), yil (yel) (14), yüklü (1). [205]

2.8.4.1. Karışık kökenli: bevâsirlü (Ar. + T.) (1), ğidâsuz (Ar.+T.) (1), harâretlü, hastalık (Far. + T.) (15), hażmsuz (Ar. + T.) (2), hōşluk (Far.+T.) (1), 'illetlü (Ar. + T.) (1), ishâlsuzluk (Ar. + T.) (1), iştiḥâsuz (Ar. + T.) (1), kâhellik

(Far.+T.) (1), kâhellik (Far. + T.) (1), kuvvetlü (Ar. + T.) (5), ma'de ağrısı (Ar. + T.) (1), mizâclu (Ar. + T.) (1), nefes yilmekliği (Ar. + T.) (1), nevbetlü (Ar. + T.) (1), sustluk (Far. + T.) (1), şellik (Ar. + T.) (1), tabī'atlu (Ar. + T.) (3), veremlü (Ar. + T.) (1), zahmetlü (Ar. + T.) (1). [41]

2.8.2. Eylemler

47 eylemden ise 31'i Türkçe (%66), 16'sı karışık kökenli (%34) eylemdir. Kullanım sıklıklarına göre Türkçe 118, karışık kökenli 65'tir.

2.8.2.1. Türkçe: ağız egil- (2), ağrımak (6), baş çekzin- (1), baş çevrin- (3), diş (eti) kanamak (1), el ayak ditre- (1), el ayak tutma- (2), ditre- (3), göñli bulan- (1), göñli dön- (2), gövde kavla- (1), gözi karar- (3), iç tut- (1), iç yürüt- (2), iç yan- (1), incit- (2), incin- (1), işe- (1), işit- (1), kana- (2), kırnı kırılma- (1), kaşukda taş ol- (1), kuş- (36), oğlana kal- (1), öldür- (1), sidük tutul- (1), siñir- (7), tamar yarıl- (1), uyu-, yarıl- (3), yürek oyna- (4), yürek yan- (1). [118]

2.8.2.2. Karışık Kökenli: bevl edeme- (Ar. + T.) (1), gıdālan- (3), ishāl it- (Ar. + T.) (13), ishāl ol- (Ar. + T.) (3), kâbz eyle- (Ar. + T.) (1), kâbz et- (Ar. + T.) (1), kâbz ol- (Ar. + T.) (2), kâhel ol- (Far. + T.) (2), kuvvet vir- (Ar. + T.) (24), kuvvetlendür- (Ar. + T.) (7), ma'de göyün- (Ar. + T.) (1), ma'desi za'if ol- (Ar. + T.) (1), süst eyle- (Far. + T.) (1), süst in- (Far. + T.) (1), süst ol- (Far. + T.) (5), süstlet- (Far. + T.) (1). [65]

2.9. İlaç ve Tedavi Adları

Eserde 39 ilaç ve tedavi adı geçmektedir. Bu adların, 4 tanesi Türkçe (%11), 24'ü Arapça (%69), 5'i Farsça (%14), 1'i Grekçe (%3) ve 1'i karışık kökenli (%3)'dir. Bu oranlara bakıldığında (Arapça 360, Farsça 17, Grekçe 9, Türkçe 31 ve karışık kökenli 1) Arapça adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür. 1 Türkçe ve 4 karışık kökenli eylem kullanılmıştır.

2.9.1. Adlar

2.9.1.1. Arapça: afyün (6), edviyye (edviye) (27), devā (11), devāi (3), devā'iyye (1), eczā (9), ḥabb (81), ḥukne (9), 'ilāc (3), kuhl (3), lu'ūḫ (11), ma'cūn (44), mu'ālece (4), muḡl (1), muḥallil (1), munzīc (1), müshil (6), riyāzat (8), sufūf (4), şarāb (59), şerbet (51), tenkiye (1), terkīb (7), tiryāk (tiryāk) (9). [360]

2.9.1.2. Farsça: cevāriş (11), dārū (1), dermān (2), şāf (2), tīmār (1). [17]

2.9.1.3. Grekçe: ayāric (9). [1]

2.9.1.4. Türkçe: aḡu (6), aḡulu (1), ot (22), yaḡu (4). [31]

2.9.1.5. Karışık kökenli: şīr-i emlec (Far.+ T.) (1). [1]

2.9.2. Eylemler:

1 Türkçe ve 4 karışık kökenli eylem kullanılmıştır.

2.9.2.1. Türkçe: kan almak (2). [2]

2.9.2.2. Karışık kökenli: ıslâh eyle- (Ar.+ T.) (1), ıslâha götür- (Ar.+ T.) (1), taltîf et- (Ar.+ T.) (2). [4]

2.10. Organ ve Bedene Ait Unsurların Adları

Eserde 91 tane organ ve bedenle ilgili ad geçmektedir. Bu adların, 59 tanesi Türkçe (%61), 29'u Arapça (%30), 6'sı Farsça (%6), 2'si karışık kökenli (%2)'dir. Bu oranlara bakıldığında (Arapça 352, Farsça 44, Türkçe 429, karışık kökenli 2) Türkçe adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

2.10.1. Arapça: a' zâ (14), baḥn (5), beden (154), (bevl: sidik (9), cenb (1) (1), cenîn (2), dimâğ (12), dübür (1), ebdân (8), ecsâm (1), em' â (3), fem-i ma de (1), ferc (3), gayit (2), ḥuşye (2), idrar (1), ihlîl (1), ḳalb (2), ma' de (83), maḳ' ad (1), mefâsil (4), menî (16), mesâmm (3), raḥim (1), resub (1), sem' (2), ' uzuv (4), zeker (14), züfre (1). [352]

2.10.2. Farsça: bendükşe (10), ciger (26), cigerbend (1), çeşm (1), dem (2), ḥāya (4). [44]

2.10.3. Türkçe: ağız yarı (3), avuc (6), ayak (6), bağarşuk (bağarsuk, bağırşuk, bağırsuk) (9), bağır (4), barmak (6), baş (27), beñiz (9), beyni (1), bil (6), boğaz (4), boyun (6), bögrek (10), böğür (2), bud (1), burun (3), der (ter) (2), deri (7), dirnak (1), dil (10), diş (14), el (13), emcek (2), göbek (1), göğüs (13), göñül (5), gövde (16), göz (36), gözkaşağı (1), iç (10), ilik (4), ḳan (32), ḳanat (6), ḳarın (17), ḳaşuk (ḳasuk) (11), kemük (2), ḳıl (2), ḳol (1), ḳulaḳ (18), ḳurşak (1), ḳuyruk (2), örgüc (1), öyken (3), saç (2), şaḳal (8), sidük (2), siñir (6), talak (8), tamar (22), taşak (3), ten (1), topuk (1), tudaḳ (tuḳak) (2), tuluñ (1), tüy (1), uyluk (2), yan (4), yürek (24), yüz (8). [429]

2.10.4. Karışık kökenli: göz berdeleri (T.+Far.) (1), bevl yolu (Ar. + T.) (1). [2]

2.11. Zaman Adları

Eserde 27 zaman adı geçmektedir. Bu adların, 16 tanesi Türkçe (%59), 10'u Arapça (%37), 1'i Farsça (%4)'dir. Bu oranlara bakıldığında (sıklık: Arapça 103, Farsça 1, Türkçe 136) Türkçe zaman adlarının ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

2.11.1. Arapça: ecel (1), evḳât (2), eyyâm (1), fuşül (2), ḥarîf (1), sā' at (6), şabâḥ (8), seḥer (1), vakḫ (78), zamân (3). [103]

2.11.2. Farsça: hafta (4). [4]

2.11.3. Türkçe: aḥşam (4), ay (8), dün (2), gice (17), gün (55), gündüz (3), güz (4), günün irtesi (1), ḳış (11), ḳuşluk (3), öyle (2), tañılacak (1), yaş (2), yay (11), yaz (5), yıl (7). [136]

2.12. Spor adları

Eserde 3 tane spor adı geçmektedir. Bu sözcüklerin, 2 tanesi Türkçe (%50), 1 tanesi ise karışık kökenlidir (%50) Farsça sözcük ile Türkçe sözcüğün birleşmesiyle oluşturulmuştur.

2.12.1. Türkçe: ata binmek (1), at segirtmek (1). [2]

2.12.2. Karışık kökenli: çevgân oynamak [F+T] (1). [1]

2.13. Ölçü adları

Eserde tespit edilen ölçü adları; ağırlık, uzunluk, mesafe ve yemekler için kullanılan kıvam ve ölçülerine ait adlardır. Türkçe 14 ad (%45) 170, Arapça 13 ad (%42) 578, Farsça 4 ad (%13) 23 defa kullanılmıştır. Arapça adlar çoğunluktadır.

2.13.1. Arapça: cüz (5), dirhem (476), kıta' (1), miqdâr (13), mişkâl (29), miyâne (2), oğka (16), rub' (1), şülûs (2), tam (1), tamâm (11), vaqıyye (17), vezn (vezin) (4). [578]

2.13.2. Farsça: denk (1), direm (2), nîm (14), pâre (6). [23]

2.13.3. Türkçe: arşun (1), buçuğ (bucuk) (65), buçuğar (8), çekirdek / çekirdegi ağırlığı (2), kadar (64), key (1), koğuz (1), koşkoğu (1), opum (1), sehelce (1), tam (1), ülü (3), yarım (15), yaru (6). [170]

2.14. Sayı adları

Eserde 32 tane sayı adı geçmektedir ve bu adların hepsi Türkçe kökenlidir: altı (36), altıncı (4), altışar (2), altmış (5), bir (172), birer (12), biş (beş) (58), beşer (bişer) (13), beşinci/bişinci (4), dörder (2), dördüncü (7), dört (62), elli (19), ellişer (1), iker (1), iki (143), ikiledin (2), ikinci (30), ikişer (7), kırk (28), on (108), onar (9), onuncu (1), sekiz (12), sekizinci (1), seksen (4), üç /üç (111), üçüncü / üçüncü (10), yidi (19), yigirmi (29), yitmiş (5), yüz (69). [986]

2.15. Renk adları

Eserde 21 tane renk adı geçmektedir. Bu adlardan 13 tanesi Türkçe (%62), 4 tanesi Arapça (%19) ve 1 tanesi Farsça (%5), 3 tanesi ise karışık kökenli (%14)'dir. Türkçe 147, Arapça 7, Farsça 1, karışık kökenli sözcük ise 5 defa kullanılmıştır. Türkçe renk adları çoğunluktadır.

2.15.1 Adlar

2.15.1.1. Arapça: aşfer (3), ebyâz (2), esved (1), mülemma' (1). [7]

2.15.1.2. Farsça: reng (1). [1]

2.15.1.3. Türkçe: ak (55), aklık (1), aksıman (1), al (1), gök (4), kara (7), karalık (1), karasıman (1), kızıl (31), kıbkızıl (1), kumral (1), şaru (33), yeşil (6). [143]

2.15.1.4. Karışık kökenli: renglü [Far. + T.] (2), gül rengi [Far. + T.] (1), gül şarusı [Far. + T.] (2). [5]

2.15.2. Eylemler

Renk adlarıyla oluşturulmuş 4 tane eylem bulunmaktadır ve bunlar Türkçe kökenlidir.

ağart- (3), karart- (1), kızart- (4), yeşert- (1). [9]

2.14. Özel adlar

Eserde 17 tane özel ad geçmektedir.

Anüşîrvân (1), Bâyezîd (1), Bûkrâṭ (2), İsfahân (1), Muḥammed (Hz. Muhammed) (1), Muḥammed (Sultan Mehmed) (1), Muḥammed bin Maḥmûd Şîrvânî (1), Orhan (1), Hz. Süleyman (1), Cürçânî (1), Hz. Yûsuf (1), Minhâcû'd-dükkân (1), Mücez (2), Sultâniyye (2), Aras (1), Ceyhûn (1), Fâris (1).

2.15. Meslek adları

Eserde 4 tane meslek adı geçmektedir. Bunlardan 2'si Arapça ve 2'si karışık kökenlidir.

Arapça: ḥakîm [Ar.] (8), ḥükemâ [Ar.] (6). [14]

Karışık kökenli: ḥammâllık [Ar.+ T.] (1), peyklik [Far.+ T.] (1). [2]

2.16. Dinî Terimler

2 Türkçe terim (%12) 2 defa, 12 Arapça terim (%71) 17 defa, 2 Farsça terim (%12) 2 defa ve 1 karışık kökenli (%6) 1 defa kullanılmıştır.

Arapça: ervâh "ervâh-ı enbiyâ (1)", evliyâ (1), Hak Ta'alâ (2), ḥalîfetu'l-lâh (1), ḥâmî "ḥâmî-yi bilâdu'llâh (1)", imân (1), kâfir (1), mü'min (2), müsülmân (1), şeyh (1), zekât (1), Ta'alâ (3). [16]

Farsça: oruc (1), peygamber (1). [2]

Türkçe: ṭamu (1), Tañrı (1). [2]

Karışık kökenli: divân-ı Ḥaḳḳ [Far.+Ar.] (1). [1]

2.17. Yer /Mekân adları

Bölge ve yer adlarından oluşan bu adların 4 tanesi Arapça (%22), 2 tanesi Farsça (%11) ve diğer 12 ad Türkçe (%67)'dir. Türkçe adlar 33, Arapça adlar 47 ve Farsça adlar 2 defa kullanılmıştır.

Arapça: ḥammâm (44), mecârî (1), meclis (1), sahra (1). [47]

Türkçe: biñar (2), ev (6), gemi (1), ılıca (1), ırmak (1), kaḳlık (1), kuyu (2), ova (1), ṭağ (1), uçurum (1), yar (1), yir (14). [33]

Farsça: bustânî (1), ser-çeşme (1). [2]

2.18. Doğa ile ilgili adlar:

2 Arapça, 5 Türkçe ad bulunmaktadır. Arapça adlar 2, Türkçe adlar 10 defa kullanılmıştır.

Arapça: seyl (1), şems (1). [2]

Türkçe: gün "güneş" (3), güneş (4), ḳar (1), ḳarañulık (1), yağmur (1). [5]

2.19. Toplumsal Cinsiyet ve Rol Adları:

Arapça 8 ad 26 defa, Türkçe 9 ad 25 defa kullanılmıştır.

Arapça: ‘avrat (14), insan (3), maḥbûb (1), nisâ (1), sultân (2), valideyn (1), zat (3), zevat (1). [26]

Türkçe: dişi (1), er (9), erkek (4), ḥan (1), ḥatun (1), karı “yaşlı” (2), oğlan (5), oğlancuk (1), yigit (1). [25]

2.19. Yön Adı: Ar. şimâl (1). [1]

2.20. Bilim Adları: Ar. felâsefe (2). [2]

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sultaniyye, koruyucu hekimlik üzerine yazılmış bir eserdir. Diğer tıp eserleri gibi dil tarihi, tıp tarihi, eczacılık, botanik ve halk hekimliği için kaynak niteliği taşımaktadır. Eserin ne zaman yazıldığı bilinmemekle beraber kime ithaf edildiği bilgisi de net değildir. Kabul gören görüş eserin Çelebi Mehmed'e ithaf edildiğidir.

Eser, sağlığı korumakla ilgili olduğundan sözcükler çoğunlukla, sağlık ve hastalıkla ilgili adlar ve ilaç adlarının yanı sıra hastalıkları önlemek için kullanılan söz konusu ilaçların, içeceklerin ve yenilen yemeklerin yapımında kullanılan bitki adlarından oluşturmaktadır.

Bitki adları verilirken yabancı kökenli bitki adlarının Türkçe karşılıklarına da kimi zaman yer verildiği görülür: ustûhûdûs ki Türkçe kara borklû dirler (81b/1-2), serhes ki ana kuzgun otı dirler (78a/10-11), cünd-bîdester ki oğlan aşî dirler (81a/09)... vb. gibi. Eserde 334 adet bitki adı geçmektedir. Bu adların, 72 tanesi Türkçe (%21), 127'si Arapça (%38), 91'i Farsça (%27), 24'ü Grekçe (%7), 19'u karışık kökenli (%6)'dir ve 2 tanesinin ise kökeni bilinmemektedir (%1). Bu adların kullanım sıklıklarına bakıldığında (Arapça 598, Farsça 547, Grekçe 118, Türkçe 301, karışık kökenli 19 ve kökeni bilinmeyen 5) Arapça adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür. Bitki adlarının farklı yazımları olduğu gibi aynı bitki için farklı kökendeki karşılıklarının kullanıldığı da görülmektedir.

Eserde geçen 71 gıda adından 20'si Türkçe (%28), 22'si Arapça (%31), 23'ü Farsça (%32), 1'i Grekçe (%1), 5 tanesi karışık kökenli (%7)'dir. Buna göre Farsça kelime sayısı az bir farkla fazladır, ancak kullanım sıklıklarına bakıldığında (Arapça 289, Farsça 161, Grekçe 1, Karışık 8 ve Türkçe 621) Türkçe gıda adlarının daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

Eserde hayvan adları; etinden, sütünden ve kürkünden yararlanılmasıyla yer almaktadır. Kışın sağlığı korumak için yapılması gerekenler anlatılırken bu mevsimde soğuktan korunmak için hayvan derisinden yapılan kürklerin giyilmesi tavsiye edilir. Eserde 48 hayvan adı geçmektedir. Bu adların, 38 tanesi Türkçe (%83), 6'sı Arapça (%13), 2'si Farsça (%4)'dir. Bu adların kullanım sıklıklarına bakıldığında da (Arapça 8, Farsça 3, Türkçe 89) Türkçe adlar başta yer almaktadır.

Eserde 10 giyecek ve kumaş adı geçmektedir. Bu adların, 4 tanesi Türkçe (%44), 3'ü Arapça (%33), 2'si karışık kökenli (%22)'dir. Kullanım sıklıkları da göz önünde bulundurulduğunda (Arapça 15, Türkçe 10, Karışık kökenli 2, kökeni bilinmeyen 1) Arapça adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

Maden ve minarel adları da sağlığı koruma ve ilaç yapımı konularında geçmektedir. Bunlarla ilgili 34 sözcük bulunmaktadır. Bu adların, 11 tanesi Türkçe (%32), 13'ü Arapça (%38), 7'si Farsça (%21), 3'ü karışık kökenli (%9)'dir. Bu sözcüklerin kullanım sıklıklarına (Arapça 23, Farsça 14, Türkçe 24, karışık kökenli 4) bakıldığında Türkçe sözcüklerin Arapça sözcüklerden fazla kullanıldıkları görülür.

Eserde 5 tane kozmetik adı geçmektedir. Bu adların hepsi, ikisi birleşik olmak üzere, Arapça'dır.

Yazı ile ilgili adlar, yemek yapımında ve temizlikte kullanılan eşya adları ile müzik aletlerinin adlarından oluşan eşya adı 32 tanedir. Bu adların, 16'sı Türkçe (%50), 7'si Arapça (%22), 7'si Farsça (%22), 2'si karışık kökenli (%6)'dir.

Adların kullanım sıklıklarına (Arapça 32, Farsça 13, Türkçe 67 ve karışık kökenli 2) bakıldığında yine Türkçe adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

Eserde 228 tane hastalık ve sağlıkla ilgili ad geçmektedir. Bu adların, 77 tanesi Türkçe (%34), 110'u Arapça (%48), 8'i Farsça (%4), 33'ü karışık kökenli (%14) addir. Bu oranlara bakıldığında (Kullanım sıklıkları: Arapça 792, Farsça 19, Türkçe 205, karışık kökenli 41) Arapça adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür. 47 eylemden ise 31'i Türkçe (%66), 16'sı karışık kökenli (%34) eylemdir. Kullanım sıklıkları Türkçe 118, karışık kökenli 65'tir.

Eserde 39 ilaç ve tedavi adı geçmektedir. Bu adların, 4 tanesi Türkçe (%11), 24'ü Arapça (%69), 5'i Farsça (%14), 1'i Grekçe (%3) ve 1'i karışık kökenli (%3)'dir. Bu oranlara bakıldığında (Arapça 360, Farsça 17, Grekçe 9, Türkçe 31 ve karışık kökenli 1) Arapça adların ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür. 1 Türkçe ve 4 karışık kökenli eylem kullanılmıştır.

Eserde 91 tane organ ve bedenle ilgili ad geçmektedir. Bu adların, 59 tanesi Türkçe (%61), 29'u Arapça (%30), 6'sı Farsça (%6), 2'si karışık kökenli (%2)'dir. Bu oranlara bakıldığında (Sıklık: 352, Farsça 44, Türkçe 429, karışık kökenli 2) Türkçe organ adlarının ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür. Organ adlarında her dilin kendi organ adlarını kullanması ve ödünçlenmelerin yaşanmaması bu durumu açıklamaktadır.

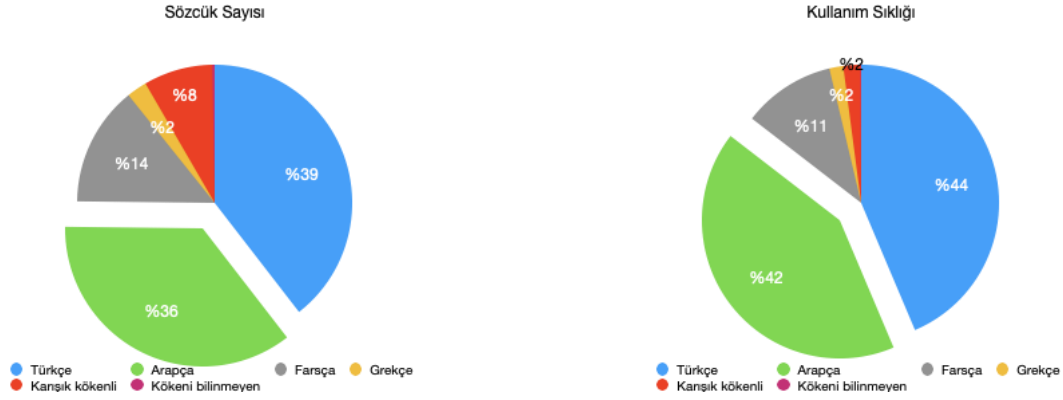
Eserde 27 zaman adı geçmektedir. Bu adların, 16 tanesi Türkçe (%59), 10'u Arapça (%37), 1'i Farsça (%4)'dir. Bu oranlara bakıldığında (sıklık: Arapça 103, Farsça 1, Türkçe 136) Türkçe zaman adlarının ağırlıklı olarak kullanıldıkları görülür.

Eserde 3 tane spor adı geçmektedir. Bu sözcüklerin, 2 tanesi Türkçe (%50), 1 tanesi ise karışık kökenlidir (%50) Farsça sözcük ile Türkçe sözcüğün birleşmesiyle oluşturulmuştur. Eserde tespit edilen ölçü adları; ağırlık, uzunluk, mesafe ve yemekler için kullanılan kıvam ve ölçülerine ait adlardır. Arapça 13 ad (%42) 578, Farsça 4 ad (%13) 23, Türkçe 14 ad (%45) 170 defa kullanılmıştır. Arapça adlar çoğunluktadır. Eserde 32 tane sayı adı geçmektedir ve bu adların hepsi Türkçe kökenlidir. Eserde 21 tane renk adı geçmektedir. Bu adlardan 13 tanesi Türkçe (%62), 4 tanesi Arapça (%19) ve 1 tanesi Farsça (%5), 3 tanesi ise karışık kökenli (%14)'dir. Arapça 7, Farsça 1, Türkçe 143, karışık kökenli 5 defa kullanılmıştır. Türkçe renk adları çoğunluktadır. Renk adlarıyla oluşturulmuş 4 tane eylem bulunmaktadır ve bunlar Türkçe kökenlidir.

Eserde 17 tane özel ad ve 4 tane meslek adı (2 Arapça ad, 2 karışık kökenli ad) geçmektedir. Dini terimler olarak 2 Türkçe terim (%12) 2 defa, 12 Arapça terim (%71) 17 defa, 2 Farsça terim (%12) 2 defa ve 1 karışık kökenli (%6) 1 defa kullanılmıştır. Bölge ve yer adlarının 4 tanesi Arapça (%22), 2 tanesi Farsça (%11) ve diğer 12 ad Türkçe (%67)'dir. Türkçe 33, Arapça 47 ve Farsça 2 defa kullanılmıştır. Doğa ile ilgili 2 Arapça, 5 Türkçe ad bulunmaktadır. Arapça adlar 2, Türkçe adlar 10 defa kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyet ve rol adları olarak Arapça 8 ad 26 defa, Türkçe 9 ad 25 defa kullanılmıştır. Bir yön ve bir bilim adı bulunmaktadır.

Eserin adlar ve adlardan yapılan eylemler dikkate alınarak incelenen söz varlığında toplamda 447 Türkçe (%39), 404 Arapça (%36), 159 Farsça (%14), 27 Grekçe (%2), 92 karışık kökenli (%8) ve 3 tane kökeni bilinmeyen sözcük

tespit edilmiştir. Sözcüklerin toplamda kullanım sıklıkları ise şöyledir: Türkçe 3416 (%44), Arapça 3277 (%42), Farsça 849 (%11), Grekçe 128 (%2), karışık kökenli 157 (%2) ve kökeni bilinmeyenler ise 6. Böylece ilk sırayı Türkçe adların, ikinci sırayı ise Arapça adların aldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkçe adların ilk sırada yer alması, bu eserde, döneminin diğer Türkçe eserlerinde görüldüğü gibi, Türkçeye önem verildiğinin bir göstergesidir. Özellikle bitki adları ve tıp terimlerinde Arapça adların ağırlıklı olarak kullanılmış olmasıyla Arapça adlar ikinci sırada yer almaktadır. Bunun nedeni olarak da, eserin yazımında, müellifin Arapça tıp terimleri bilgisinin ve yararlandığı Arapça eserlerin etkisi olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Argunşah, Mustafa (1990). "II. Murad Devrinin (1421-1451) Ünlü Hekimi Muhammed Bin Mahmûd Şîrvânî ve Türkçe Eserleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4: 483-498.
- Argunşah, Mustafa (1999). *Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî, Tuhfe-i Murâdî (İnceleme, Metin, Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, Mustafa (2005). "Sultaniye ve Sağlık-Yiyecek İlişkisi". *Yemek ve Kültür* 2: 50-53.
- Argunşah, Mustafa, M. Çakır (2018). *15. Yüzyıl Osmanlı Mutfağı, Muhammed bin Mahmûd Şîrvânî*. 3. baskı. İstanbul: Gökkuşbuca Yayınları.
- Aynacı, Mihrican (2014). *Sultâniyye (İnceleme, Metin, Dizin)*. Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, Melek (2021). *Kitâb-ı Güzîde-i İlm-i Tıp Muhammed Bin Mahmûd-ı Şîrvânî (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Bayat, Ali Haydar (1996). "XV. Yüzyıl Osmanlı Tıbbının Büyük Üstâdı Muhammed Bin Mahmud Şîrvânî (1375-1450) Hayâtı ve Eserleri". *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 25 (4): 22-43.
- Bayat, Ali Haydar, N. Okumuş (2004). *Muhammed Bin Mahmûd-ı Şîrvânî, Mürşid (Göz Hastalıkları)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bayat, Ali Haydar (2010). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Demir Öztürk, Nuray (2019). "Muhammed Bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin 'İllyâsiyye' isimli Eserinin İncelenmesi". *Yeni Türkiye* 106: 598-625.
- Doğan, Şaban (2009). *Terceme-i Akribâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler) Birinci Cilt*. Doktora Tezi. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harmancı, Esat, Akpınar, Aslıhan (2009). "On Beşinci Yüzyıl Anadolusundan Bir Beslenme Kuramı: Hekim Şîrvânî'nin Sultâniyye Adlı Eseri". *Türkiye Klinikleri J Endokrin-Özel Konular, C2, S3, s. 67-74*.
- İnalcık, Halil (1992). "Bayezid I". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i> [Erişim tarihi: 28 Nisan 2022]
- İnalcık, Halil (2003a). "Mehmed I". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-i> [Erişim tarihi: 28 Nisan 2022]
- İnalcık, Halil (2003b). "Mehmed II". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-ii> [Erişim tarihi: 28 Nisan 2022]

Korkmaz, Zeynep (2009). "Anadolu'da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu". *Bellekten 2009 II*, s. 61-69.

Kumbaracılar, Sedat (1949). "Beş Buçuk Asır Önce Yazılmış İki Önemli Tıp Kitabı Teysir ve Sultaniye". *Dirim*, 24 (10), 250-251.

Kurban, Ferhat (1990). *Şîrvânî Mahmûd, Sultâniyye (Giriş-Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükler, Paki (2010). "Kitab-ı Güzide ya da Sultaniye". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18: 173-182.

Okumuş, Necdet (1998). "Ünlü Türk Hekimi Şirvanlı Mahmud'un Sultâniyye Adlı Eserinin Bilinmeyen Manisa Nüshası". *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 27(3): 30-33.

Önler, Zafer (1998). "XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Dili ve Sözvarlığı". *Kebikeç*, 6: 157-168.

Süveren, Kenan, İ. Uzel (1988). "İlk Türkçe Tıp Yazmalarına Genel Bir Bakış". *Tıp Tarihi Araştırmaları*, 2: 126-142.

er-Risâletü's-Sultâniyye fî't-Tıbb http://www.yazmalar.gov.tr/eser/er-risaletus-sultaniyye-f%C3%A9t-tib/106598 [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2020].

Yazar, Sadık (2018). "Cezâyir Milli Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazmaların Kataloğu". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, 4: 274-335.

Yılmaz, Okan Kadir (2020). *İSAM Tahkiki Neşir Klavuzu*. 3. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.